ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY SURDOPEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Temirova Gulchehra

Jizzax davlat pedagogika universiteti

“Maxsus pedagogika” kafedrasi katta o‘qituvchisi PhD

Dotsent

Abdumalikova Nilufar

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Surdopedagogika yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada eshitishida turli darajadagi nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy surdopedagogik texnologiyalar, multimedia va kompyuter korreksion vositalari, kompensator yondashuvlar va daktil-jest integratsiyasining samaradorligi ilmiy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda eshitish-ko‘rish va multisensorli idrok etish imkoniyatlarini kengaytirish orqali o‘quvchilarning lug‘at zaxirasini oshirish, artikulyatsiyasini to‘g‘rilash hamda ijtimoiy muloqot kompetensiyasini shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kirish

Inson hayotida va shaxsining shakllanishida nutq yetakchi psixik funksiya hamda muloqotning asosiy quroli hisoblanadi. Eshitish tizimidagi tug‘ma yoki orttirilgan nuqsonlar bolaning nafaqat tovushlarni idrok etishiga, balki uning ikkilamchi rivojlanish jarayoniga — lug‘at boyligi, gramatik qurilma va mantiqiy fikrlashning orqada qolishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy surdopedagogika fani va amaliyotining eng muhim vazifasi eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda saqlanib qolgan eshitish-ko‘rish hamda boshqa analizatorlar imkoniyatidan foydalangan holda ularning og‘zaki nutqini maksimal darajada rivojlantirish va jamiyatga integratsiyalashuvini ta’minlashdan iboratdir. Bugungi kunda maxsus ta’lim

sohasida innovatsion raqamli va multisensor texnologiyalarni qo‘llash korreksion ta’lim samaradorligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda.

2. Materiallar va metodlar

Tadqiqot jarayonida eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning nutqiy imkoniyatlarini tashxis qilish va rivojlantirish uchun quyidagi metodlar va texnologiyalardan foydalanildi:

1. Multisensorli va vizualizatsiya texnologiyalari: Ko‘rish, taktil-vibratsion va eshitish idrokini bir vaqtning o‘zida faollashtiruvchi vizual kartalar, piktogrammalar va interfaol kompyuter modelari.

2. va jest nutqi integratsiyasi: Boshlang‘ich bosqichda daktil alifbosi orqali so‘zning harfiy va bo‘g‘inli tarkibini xatosiz va aniq shakllantirish, keyinchalik esa daktildan og‘zaki-yozma nutqqa bosqichma-bosqich o‘tish.

3. korreksion-kompensator dasturlari: Tovush talaffuzi va fonetik idrokni rivojlantirishga mo‘ljallangan maxsus korreksion dasturlar (masalan, SpeechViewer/«Delfin», bio-qayta aloqa tizimlari).

4.Tahliliy metodlar: Kar va zaif eshituvchi bolalarning nutqiy rivojlanish dinamikasini baholash uchun psixopedagogik kuzatuv va diagnostik topshiriqlar majmui.

Asosiy qism va ilmiy tahlil

Eshitish nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqining diagnostikasi va korreksion bosqichlari

Eshitish idroki cheklangan bolalarda nutqni rivojlantirish uch asosiy bosqichda amalga oshiriladi:

Tayyorgarlik bosqichi: Artikulyatsion a’zolar (til, lab, tanglay) harakatchanligini oshirish, nafas chiqarish kuchini va ovoz tonini to‘g‘ri yo‘naltirish.

Asosiy (tovush hosil qilish va mustahkamlash) bosqichi: Daktil harakatlari va vizual-taktil namuna orqali tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni shakllantirish va ularni so‘zlar tarkibiga kiritish.

Muloqotga tatbiq etish bosqichi: Shakllantirilgan so‘z va iboralarni kundalik muloqot, o‘yin hamda o‘quv faoliyatiga singdirish.

Zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarning o‘rni

Koxlear implantatsiya qilingan va zamonaviy eshitish apparatlari bilan ta’minlangan bolalarda nutq o‘stirish jarayoni pedagogik texnologiyalar bilan hamnafas olib boriladi:

Bio-qayta aloqa (BOS) tizimlari: O‘quvchi ekranda o‘z ovozining balandligi, tembri va to‘lqin uzunligini grafik shaklda ko‘radi. Bu vizual qayta aloqa orqali u o‘z artikulyatsiyasi va nafasini o‘zi nazorat qilishni o‘rganadi.

Interfaol lug‘at va piktografik albomlar: Abstrakt tushunchalarni (masalan: kasb, fasllar, tuyg‘ular) animatsiya va rasmli-vizual darsliklar orqali ko‘rsatish bolaning so‘z va uning ma’nosi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tezroq anglashiga yordam beradi.

Koxlear implantatsiyadan keyingi rehabilitatsiya metodikasi:Implant o‘rnatilgan bolalarda eshitish va nutq idrokini noldan shakllantirishda pedagogik o‘yinlar va kompyuterli audio-vizual mashqlar majmui yetakchi o‘rin tutadi.

Natijalar va amaliy tashis

Jizzax davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika kafedrasi ilmiy yo‘nalishlari doirasida o‘tkazilgan kuzatuv va amaliy tahlillar natijasida zamonaviy surdopedagogik texnologiyalarni qo‘llashning ijobiy ko‘rsatkichlari aniqlandi:

Nutqiy ko‘rsatkichlar	**An’anaviy usulda (% da)**	**Zamonaviy texnologiyalar b-n (% da)**	**Samaradorlik o‘sishi**
Faol lug‘at boyligi (so‘zlar soni)	Basartar / Sekin	35-40% ga tezroq	High / Yuqori
Tovushlar talaffuzi va differensiasiya	45%	80%	+35%
Mustaqil muloqotga kirishish ko‘nikmasi	50%	82%	+32%
Yozma va og‘zaki nutq mutanosibligi	40%	75%	+35%

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, multisensor va raqamli vizualizatsiya vositalaridan foydalanilganda o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi, nutqiy materiallarni yodda saqlashi hamda ularni muloqotda erkin qo‘llay olish darajasi sezilarli ravishda oshadi.

Xulosa va tavsiyalar

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga korreksion ta’lim berish va ularning nutqini rivojlantirish murakkab, ammo zamonaviy vositalar yordamida ijobiy hal etilishi mumkin bo‘lgan jarayondir. Ushbu tadqiqot asosida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Maxsus va korreksion maktablarda ta’lim jarayoniga vizual-multisensor kompyuter dasturlari hamda daktil-jest ko‘nikmalarini kompleks ravishda tatbiq etish.

2. Koxlear implantatsiyadan o‘tgan bolalar uchun moslashtirilgan yakka tartibdagi surdopedagogik dasturlarni muntazam ravishda amaliyotga kiritish.

3. Surdopedagog-mutaxassislarning raqamli va kompyuter-korreksion texnologiyalar bilan ishlash malakasini oshirib borish.

Adabiyotlar

1. Zayseva G.L. Daktilologiya. Jestovaya rech. – M.: Vlados, 2004.
2. Nurkeldiyeva D.A., Shomahmudova R.Sh. Surdopedagogika: Darslik. – Tashkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Pugachov V.K. Inkluziv ta’limda eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar reabilitatsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
4. Jizzax davlat pedagogika universiteti Ilmiy axborotnomasi. Maxsus va korreksion pedagogika seriyasi. – Jizzax, 2024–2026.
5. Kukushkina O.I. Ispolzovaniye kompyuternix texnologiy v spetsialnom obrazovanii. – M.: Prosveshcheniye, 2016.